

2013. gada 17. oktobris plkst. 10.00
Latvijas Kultūras akadēmijas Teātra māja „Zirgu pasts”,
Dzirnavu 46

Aleksandra Čaka personībai un daiļradei veltīta konference

Programma

9:30 – 10:00

Dalībnieku reģistrācija. Rīta kafija

10:00 - 10:20

Konferences atklāšana. Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta komitejas priekšsēdētājas Eiženija Aldermanes, Rīgas domes Kultūras pārvaldes priekšnieces Baibas Šmites un Latvijas Kultūras akadēmijas rektora Jāņa Siliņa uzrunas

10:20 – 10:50 **Valdis Rūmnieks**

Aleksandrs Čaks un trimdas literatūra: publikācijas un vērtējumi

10:50 – 11:20 **Aija Brasliņa**

Aleksandrs Čaks un mākslinieku biedrība “Zaļā vārna”. Daži saskarpunkti

11:20 – 11:50 **Ieva Lejiņa**

Vidzemes zemnieku sēta „Pelādes” kā kultūrvēsturisks objekts no 19. gadsimta 1. puses līdz 1945. gadam

11:50 – 12:20 **Natalja Jevsejeva**

Ieskats atsevišķos Romana Sutas (1896-1944) grafikas aspektos

12:20 – 13:00 Kafijas pauze

13:00 – 13:30 **Antra Medne**

Aleksandrs Čaks un Annas Brigaderes prēmija

13:30 – 14:00 **Andris Sproģis**

Kāda teksta diskursa miklas

14:00-14:30 **Silvija Radzobe**

Modernisma iezīmes Aleksandra Čaka/Erika Ādamsona bērnu lugā „Nagla, Tomāts un Plūmīte” un tās iestudējumā Dailes teātrī

Valdis Rūmnieks

Aleksandrs Čaks un trimdas literatūra:
publikācijas un vērtējumi

Referātā aplūkotas nozīmīgākās trimdas publikācijas – Aleksandra Čaka grāmatu izdevumi un raksti presē no 20. gadsimta 40. gadu otrās puses līdz 80. gadu beigām. Īpaša vērība pievērsta unikālu grāmatu tapšanai (piemēram, 1949. gada „Mūžības skarto” izdevums) un trimdas ievērojamāko kritiķu pārsapņemas (J. Rudzītis, J. Grīns, R. Ekmanis, E. Zuzena, G. Saliņš, V. Kalve). Referents uzskata, ka trimdas kritiskā doma ir dziļa, A. Čaka vērtējumos aktuāla, daudzos gadījumos novatoriska. A. Čaks trimdā vērtēts diezgan saudzīgi (atšķirībā, piemēram, no J. Sudrabkalna), un tas skaidrojams ne tikai ar A. Čaka ārkārtējo talantu un vietu mūsu rakstniecībā, bet arī daudzu trimdas vērtētāju personiskām attiecībām ar A. Čaku. Referātā pievērsta uzmanība arī tiem publicētajiem atmiņu materiāliem, kas atklāj sarežģītus A. Čaka dzīves pagriezienus vai satur nozīmīgu informāciju par A. Čaka radošajām iecerēm.

Aija Brasliņa

Aleksandrs Čaks un mākslinieku biedrība “Zaļā vārna”.
Daži saskarpunkti

Mākslinieku un rakstnieku biedrība “Zaļā vārna” 20. gadsimta 20. – 30. gadu Latvijas kultūras dzīvē, kad dominēja vienas radošas nozares profesionāļu organizācijas, izcēlās ar neierastu savienību, mainīgu dalībnieku sastāvu un leģendāru bohēmu. 1925. gadā nodibinātajā grupā pārsvarā iesaistījās vēl neatzītie jaunākās paaudzes mākslinieki, literāti, aktieri un mūziķi. Apvienības biogrāfijā ar darbības kāpumiem un kritumiem nostiprinājās divas – mākslinieku un literātu – sekcijas, kas centienos izteikt savu laikmetu, svārstījās no modernisma līdz pozitīvismam. Pacēlumu spalvasbrāļu grupējumā 20. gadu nogalē radīja pilnietas dzejnieka modernista Aleksandra Čaka klātbūtne.

Neuzrakstītā biedrības vēsture un fragmentāri apgūtais māksliniecis-kais mantojums atspoguļo starpkaru perioda Latvijas kultūras izpēti un interpretācijas problemātiku, it īpaši pašreizējo modernisma un tradicionālisma paradību apguves situāciju. Publikācijas Aleksandra Čaka gadagrāmatās, rakstu krājumā “Senā Jelgava” (Rīga: Neputns, 2010) u.c., kā arī 1999. – 2000. gada izstādes “Zaļās vārnas pārlidojums” (Latvijas kultūras muzejs “Dauderi”) un “Ligzda” (Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs) liecina, ka pētniekus ir piesaistījuši dažādi zaļvārniesu darbības aspekti.

Referātā paredzēts ieskicēt:

- krievu futūristu vidē rastos biedrības izveides ierosinājumus;
- biedrības izstāžu dzīvi, kas noritēja starp Rīgu un Jelgavu;
- Aleksandra Čaka sadarbību ar mākslinieku sekciju;
- biedrības izdevējdarbību un žurnāla “Zaļā Vārna” izdošanas vēsturi.

Ieva Lejiņa

Vidzemes zemnieku sēta „Pelādes” kā kultūrvēsturisks objekts
no 19. gadsimta 1. puses līdz 1945. gadam

1. „Pelādas” māju nosaukums un administratīvā piederība laika gaitā vairākkārt mainījusies. 1935. gada Bērzaunes luterāņu baznīcas grāmatā mājas parādās kā „Pellade”, 1846. gadā saisināti „Pellad”, bet 1870. gada jau kā „Pellahd”. Drošas ziņas par māju nosaukuma „Pelādas” izcelšanos nav iegūstamas, taču Jānis Endzelīns vārdu „pelāda” skaidro kā „sikspārnis”. Iespējams, nosaukums cēlies no tā, ka tuvākajā apkārtnē, kas ir kalnaina, mitinās daudz sikspārņu.
2. Nav saglabājušies dokumenti, kas norādītu zemnieku māju „Pelādes” celšanas gadu, taču pirmo reizi māju nosaukums rakstītajos avotos parādās 1835. gada janvārī Bērzaunes luterāņu baznīcas grāmatā jaundzimušo sarakstā, kurā minēts, ka mājā tēvam Andrejam (Andrees) piedzimis dēls „Jahnis Pellahdsch”. Pēc 1826. gada Bērzaunes muižas dvēseļu revīzijas ieraksta spriežot, iepriekš Pelādu ģimene ilgstoši dzīvojusi „Indrik Buggatay” mājās līdzās Pretkalnu ģimenei, kas varētu liecināt, ka aptuvenais māju uzcelšanas laiks ir 19. gadsimta 20. - 30. gadi.
3. 1848. gadā „Pelādu” mājās, drīz pēc otrreizējas apprecēšanās ar Evušu Prelkalnu, mirst Andrejs Pelāds. Jaunā atraitne tajā pašā gadā apprecas ar Pēteri Ūdri, kas apsaimnieko „Pelādu” mājas. Ūdru dzimtā piedzimst četri bērni. Meita Edde Ūdre 1873. gadā apprecas ar Jāni Balodi un par māju īpašniekiem kļūst jaunā ģimene, kurai piedzimst četri bērni.
4. Viena no Baložu meitām, kas dzimusi 1874. gadā - Maddaļa Balode 1905. gadā apprecas ar Jāni Caunīti. Lai gan jaunā vīra miršanas ieraksts nav atrodams, divus gadus vēlāk - 1907. gada 24. jūnijā Bērzaunes pagasta luterāņu draudzes grāmatā parādās Maddaļas Balodes un 46 gadus vecā Pētera Tschaks (Tschaderein) laulību ieraksts.
5. „Pelādu” mājās 1930. gadā nodeg, bet vēlāk tiek atjaunotas.
6. 1941. gada tautas skaitīšanas ierakstā redzams, ka zemnieku sētā „Pelādes” uzturējies Pētera Čaka brāļa dēls Aleksandrs Čadreinis (Čaks), dzimis 1901. gada 27. oktobrī Rīgā. Domājams, ka Aleksandrs Čaks „Pelādu” mājās pierēģistrēts, kad tur ieradies pēc bēgšanas no Rīgas kopā ar Eriku Ādamsonu un Jāni Plaudi.

Natalja Jevsejeva

Ieskats atsevišķos Romana Sutas (1896-1944) grafikas aspektos

1930. gadā Rīgas izdevniecībā „Zelta grauds” iznāca Aleksandra Čaka grāmata „Poēma par ormani” ar Romana Sutas ilustrācijām. Šo mākslinieka un dzejnieka sadarbību var vērtēt kā radošu veiksmi abiem, jo Romana Sutas mākslas stils ideāli atbilst Aleksandra Čaka dzejas noskaņojumam un iekšējam garam.

Analizējot šo, Sutas daiļradē un mantojumā nozīmīgo darbu, jāatzīmē, ka kroga tēma R. Sutam bija tuva, un tāda veida sižetus viņš atveidoja savos darbos diezgan bieži.

Ritmam kā tēlotājas mākslas izteiksmes līdzeklim R. Suta pievērsa īpašu uzmanību mākslas darba izveidē, uzskatot, ka starp ritmu mākslas darbā un dzejas pantu izmēru pastāv tieša saikne. Šis tēzes pamatojums atrodams piemēros no R. Sutas daiļrades.

R. Suta, lasot lekcijas mākslas vēsturē studentiem Rīgas Tautas augstskolā un savā privātajā studijā, runājot par dažādu gadsimtu mākslu Eiropā un ārpus tās, akcentēja Persijas miniatūras nozīmi. To viņš ieteica studēt katram māksliniekam. Šajās atziņās meklējamas R. Sutas daiļrades sakari ar dzeju, literatūru un tekstu ilustrēšanas tradīciju kopumā.

Antra Medne

Aleksandrs Čaks un Annas Brigaderes prēmija

Pirms 2. Pasaules kara Latvijā pastāvēja vairākas literārās prēmijas, no kurām izcilākā bija Annas Brigaderes prēmija. Tā tika iedibināta pēc Annas Brigaderes atstātā testamenta, saskaņā ar kuru grāmatrūpnieks Jānis Rapa 1937. gadā nodibināja A. Brigaderes komiteju. Par sava mantojuma sadali un nākotni rakstniece domāja jau laicīgi, 1930. gada 19. septembrī sastādot testamentu. Viņa ieradās Aspazijas bulvārī 3 pie Rīgas notāra Jāņa Kreicberga, lai „pilntiesīgā Latvijas pilsone, neprecējusies Anna Krišjāņa meita Brigaders, dzīvojoša Brīvības ielā 24 dz. 7” likumīgi noslēgtu testamentu. Testamenta noslēgšanas brīdī klāt bija trīs liecinieki – Pēteris Jāņa dēls Līcis, Kārlis Jēkaba dēls Apinis un Dāvis Pētera dēls Pinnis. Testaments tika notariāli apstiprināts 1934. gada 2. maijā, kad par tā izpildītāju Anna Brigadere lūdza iecelt juridisko zinātņu kandidātu (cand.jur.) Jāni Grīnu. Testamenta sadaļā „Par manu garīgo īpašumu” A. Brigadere rakstīja: „Atlikums no maniem literāriskiem darbiem sastāda sevišķu fondu, kas izlietojams sekojošā kārtā: 2/3 – manu darbu piemiņas popularizēšanai kā Latvijā, tā ārzemēs, 1/3 izdalāma literāriskai prēmijai, kas piespriežama ik pa trim gadiem labākajam latvju nacionāli ideālistiska virziena daiļdarbam. Minēto fondu pārzin un par viņa līdzekļiem lemj Annas Brigaderes komiteja. No tām personām komitejas pirmajā sastāvā ieiet mans brālis Jānis Brigaders, grāmatrūpnieks Jānis Rapa un viens ievērojamākais rakstnieku biedrības pārstāvis, bet literāristiskās prēmijas izspriešanai pieaicināmi vēl divi literāti.”

Visi ienākumi no A. Brigaderes literārajiem darbiem nonāca vienā fondā, kurus komitejas locekļi sadalīja, piešķirot Annas Brigaderes godalgu. Aleksandrs Čaks bija viens no nedaudzajiem latviešu literātiem, kurš 1940. gadā saņēma A. Brigaderes prēmiju.

Andris Sproģis

Kāda teksta diskursa miklas

1947. gada vasarā Rīgā tiek iespiests propagandas rakstu un fotoattēlu krājums „Dzimtene sauc”. Kopoto rakstu 6. sējumā (2007), arī izdevumā „Aleksandrs Čaks. Bibliogrāfija” (2011) norādīts, ka plašākai sabiedrībai mazzināmajā grāmatiņā iekļautais apcerējums „Latviešiem DP no metnēs!” pieder A. Čaka spalvai. Virkne pazīmju liecina: līdzšinējie pētnieku apgalvojumi par šā darba autorību uzskatāmi par saiteigtiem un būtu vēlreiz rūpīgi pārbaudāmi.

Bez Aleksandra Čaka „Latviešiem DP no metnēs!” tekstu parakstījušas 37 tolaik Latvijā vairāk vai mazāk pazīstamas personas. Dzejnieka faksimils šo plejādi ievada, tomēr tas nedod tiesības uzskatīt pirmo parakstītāju par teksta sacerētāju. Neviens taču nemēģina līdzīgā veidā izdibināt, piemēram, padomju varas gados tik ierasto oficiālo nekrologu tekstu patiesos autorus, bet uzskata šādas publikācijas par anonīmiem kopdarbiem.

Nepārlicina Kopoto rakstu sastādītāja atsauce, ka „Latviešiem DP no metnēs!” tekstā var uziet desmit vai pat vairāk īpatnību, kas raksturīgas tieši A. Čaka prozai. Parodiju meistari zina: jo spilgtāks kāda autora stils, jo vieglāk veidot pakaļdarinājumu. Problemātiskajā propagandas apcerējumā tostarp iekļauta virkne klaju izdomājumu, apšaubāmu un klišejistisku formulējumu vai nepierādāmu „faktu”, kas nekādi nevarēja būt zināmi dzejniekam Rīgā.

Grāmatiņas „Dzimtene sauc” lappusēs sastopama virkne visai grūti izskaidrojamu dīvainību. Var gadīties, ka pamatteksts vispirms sacerēts krievu valodā vai arī šajā mēlē tulkots gala variants, kurā vairs nav pieļauti grozījumi.

Pētnieku uzmanībai garām paslīdējis, ka līdz mūsdienām saglabājies izdevuma dubultnieks ar mazliet pagrozītu tipogrāfisko iekārtojumu un dažām papildu ziņām.

Viens no „Dzimtene sauc” noslēpumiem: kā atšifrēt šo faksimilu?

Silvija Radzobe

Modernisma iezīmes Aleksandra Čaka/Ērika Ādamsona bērnu lugā „Nagla, Tomāts un Plūmīte” un tās iestudējumā Dailes teātrī

A. Čaka/E. Ādamsona bērnu lugai „Nagla, Tomāts un Plūmīte” zinātnisku analīzi līdz šim nav veltījuši ne teātra, ne literatūras zinātnieki. Tai, precīzāk, tās sižetam atvēlētas vien dažas rindas vienīgi sakarā ar iestudējumu Dailes teātrī (1932). Referātā akcentēta lugas novatoriskā tehnika, kas to padara par iezīmīgu parādību visā 20. - 30. gadu latviešu dramaturģijā. Uzrādītas ekspresionisma, episkā teātra/drāmas iezīmes, kas saistās ar teātra (lugas) kā spēles koncepciju, interaktīvo sadarbību ar publiku, fantastikas elementiem, antiutopijas estētiku. Izmantojot bagātīgu materiālu no 20. gadsimta 30. gadu sākuma preses, ieskicēta E.Smilģa uzveduma savdabība, kā arī sava laika publikas/vērtētāju attieksme pret šo darbu.